

TERESA H. BEDNARCZYK

Ekonomiczne i instytucjonalne czynniki rozwoju ubezpieczeń

Relatywnie szybki rozwój sektora ubezpieczeniowego, obserwowany w ostatnich dekadach zarówno na świecie, jak i w Polsce, skłania do refleksji nad czynnikami tego rozwoju. W opracowaniu omówiono najważniejsze czynniki, zarówno o charakterze ekonomicznym, jak i pozaekonomicznym. Obydwie grupy czynników są ważne, lecz ich znaczenie zmienia się wraz z poziomem rozwoju gospodarek narodowych. W krajach wysoko rozwiniętych udział czynników pozaekonomicznych stopniowo zanika na rzecz czynników ekonomicznych, które odgrywają bardziej aktywną rolę w pobudzaniu wzrostu ubezpieczeń. W końcowej części artykułu zwrócono też uwagę na poziom rozwoju polskiego rynku ubezpieczeniowego oraz czynniki sprzyjające jego wzrostowi. Opracowanie ma charakter przeglądowny, reasumujący poglądy teoretyczne i badania empiryczne prezentowane w piśmiennictwie naukowym, zarówno krajowym, jak i anglojęzycznym.

Wprowadzenie

Odpowiedni poziom rozwoju finansowego kraju, w tym sektora ubezpieczeniowego, staje się jednym z niezbędnych warunków wzrostu w sferze realnej gospodarki. Ubezpieczyciele oprócz dostarczania ochrony ubezpieczeniowej, która stabilizuje środowisko funkcjonowania podmiotów gospodarujących, pełnią też funkcję inwestorów instytucjonalnych i dostarczają gospodarce podobnych korzyści, co pozostali pośrednicy finansowi. Przyczyniają się do promowania stabilności finansowej i współuczestniczą w jak najlepszym dostosowywaniu czynników wytwórczych gospodarki do potrzeb społeczeństwa.

Sprawność systemu finansowego w mobilizowaniu oszczędności i efektywnej alokacji kapitału jest oczywistym warunkiem wspierania procesów inwestycji i konsumpcji w skali całej gospodarki. Proces rozwoju działalności sektora ubezpieczeniowego odgrywa istotną rolę nie tylko w poszczególnych gospodarkach narodowych, ale też w skali międzynarodowej, tworząc potężny „przemysł ubezpieczeniowy”. Celem opracowania jest omówienie najważniejszych czynników, które mają wpływ na ten proces. W krajach rozwijających się siłą napędową rozwoju ubezpieczeń są czynniki pozaekonomiczne, natomiast w krajach wysoko rozwiniętych ważniejszą rolę odgrywają czynniki ekonomiczne.

1. Rozwój ubezpieczeń i jego pomiar

We współczesnej literaturze ekonomiczno-finansowej rozwój ubezpieczeń rozważany jest przynajmniej w dwóch aspektach. Z jednej strony – jako jeden z kluczowych elementów rozwoju finansowego kraju, który stanowi składową rozwoju ekonomicznego (koncepcja wywodząca się z teorii przedsiębiorcy i innowacji J. Schumpetera). Z drugiej zaś strony – z uwagi na bardzo silne więzi sektora ubezpieczeniowego z innymi sektorami gospodarki – jako jeden z czynników długookresowego wzrostu gospodarczego.

Analiza dostępnej literatury pozwala zauważyć, że rozwój ubezpieczeń jest kategorią dość złożoną, stanowiącą pewien zbiór określeń, która często występuje w literaturze przedmiotu, lecz rzadko jest definiowana wprost. Według słownika języka polskiego, słowo „rozwój” oznacza proces przeobrażeń, zmian zachodzących w różnych dziedzinach, polegających na przechodzeniu do stanu lub form bardziej złożonych lub pod pewnymi względami doskonalszych.¹ J. Handschke, dokonując oceny rozwoju polskiego rynku ubezpieczeń w ostatnim dwudziestolecu, utożsamia go z różnymi aspektami przemian, jakie miały miejsce w tym obszarze². Podejmując próbę zdefiniowania kategorii „rozwój ubezpieczeń” (systemu ubezpieczeniowego), należałoby przyjąć, że jest to długotrwały proces doskonalenia rynku ubezpieczeniowego, instytucji i instrumentów ubezpieczeniowych, ukierunkowany na powiększanie wolumenu transakcji ubezpieczeniowych oraz podwyższanie ich efektywności.

W piśmiennictwie naukowym historyczny proces kształtowania się ubezpieczeń (fazy rozwojowe ubezpieczeń) rozpatrywany jest w oparciu o różne koncepcje. Jedną z nich jest zasięg i ekonomiczne znaczenia działalności ubezpieczeniowej oraz stopień jej wyodrębnienia spośród innych funkcji gospodarczych i tworzenie się wyspecjalizowanych, samodzielnych instytucji ubezpieczeniowych.³ Badacze przyjmują też inne kryteria systematyzacji historycznego rozwoju ubezpieczeń, biorąc pod uwagę m.in.: zakres ingerencji państwa i społeczne funkcje ochrony ubezpieczeniowej, charakter własności, system regulacji prawnych dotyczących ubezpieczeń, dominację empirycznych (intuicyjnych) lub naukowych (aktuarialnych) metod zarządzania ryzykiem ubezpieczeniowym.⁴ Powszechnie znana jest periodyzacja dziejów ubezpieczeń gospodarczych na podstawie oceny związku ubezpieczeń z aktualną formacją społeczno-gospodarczą, w której funkcjonują. Według T. Sangowskiego formacja ta stanowi nie tylko charakterystyczną cechę rozwoju ubezpieczeń, ale przede wszystkim inspirację tego rozwoju.⁵

W praktyce rozwój ubezpieczeń przejawia się w zwiększającej się liczbie produktów ubezpieczeniowych, poprawie dostępności do nich oraz wzroście pozyskiwanych przez ubezpieczycieli składek ubezpieczeniowych. Do pomiaru rozwoju ubezpieczeń w danej gospodarce narodowej używa się tradycyjnie trzech miar, są to:

-
1. *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, PWN, Warszawa 1993, s. 123.
 2. J. Handschke, *Polskie doświadczenie w formowaniu i rozwoju rynku ubezpieczeń – wybrane aspekty*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2009, nr 3, s. 56–69.
 3. A. Banasiński, *Ubezpieczenia gospodarcze*, Poltext, Warszawa 1996, s. 18.
 4. G. Ancyparowicz, *Szkice z dziejów ubezpieczeń*, Warszawa 2003, s. 29.
 5. T. Sangowski, *Rozwój ubezpieczeń na świecie i w Polsce*, [w:] *Ubezpieczenia gospodarcze*, red. T. Sangowski, Poltext, Warszawa 1998, s. 298.

- wartość składek przypisanych brutto z ubezpieczeń bezpośrednich oraz dynamika ich wzrostu;
- wskaźniki gęstości ubezpieczeń;
- wskaźniki penetracji ubezpieczeń.

Biorąc pod uwagę wartość składek przypisanych brutto z ubezpieczeń bezpośrednich, należy zauważyć, że w ostatnich latach w Europie i na świecie miał miejsce systematyczny rozwój ubezpieczeń, chociaż nierównomierny w poszczególnych krajach, co wynikać może z dysproporcji rozwoju ekonomicznego w skali globalnej i regionalnej oraz zachodzących procesów historycznych. Do roku 2003 największy udział w światowym rynku ubezpieczeń (ok. 40 proc. globalnych składek ubezpieczeniowych) przypadła Ameryce Płn.⁶ Począwszy od 2004 roku, pierwsze miejsce zajmuje Europa,⁷ przy czym Ameryka Płn. jest nadal największym na świecie rynkiem ubezpieczeń majątkowych (40,5 proc.), Europa zaś jest największym rynkiem ubezpieczeń życiowych (40,1 proc.). W 2009 r. globalna wartość składek ubezpieczeniowych wynosiła 4,1 bln dolarów, co stanowiło 7 proc. światowego produktu brutto, z czego 57 proc. stanowiły składki z tytułu ubezpieczeń życiowych, a 43 proc. z tytułu ubezpieczeń innych niż życiowe. Najmocniejszą pozycję na rynku europejskim posiada branża ubezpieczeniowa w Wielkiej Brytanii, Francji i Niemczech. Relatywnie małe znaczenie mają nadal rynki ubezpieczeniowe w krajach Europy Środkowej i Wschodniej⁸, chociaż ich znaczenie powoli się zwiększa (por. dane w tabeli 1).

Tabela 1. Wielkość rynków ubezpieczeniowych w wybranych krajach Europy mierzona udziałem składki przypisanej brutto w składce w Europie ogółem w wybranych latach (w proc.)

	Lata						
	1996	2001	2006	2007	2008	2009	2009/1996
Wielka Brytania	20,1	28,3	26,7	31	23,6	19,3	-4,0
Francja	21,3	15,9	17,9	16,5	17,3	18,9	-11,3
Niemcy	22,7	16,9	14,7	13,8	15,5	16,2	-28,6
Włochy	6,6	9,4	9,7	8,4	8,7	11,1	68,2
Holandia	5,6	5,2	6,7	6,3	7,2	7,2	28,6
Hiszpania	4,5	5,1	4,8	4,6	5,5	5,7	26,7
Szwajcaria	4,9	4,2	2,8	2,5	3,1	3,3	-32,6
Austria	2,1	1,5	1,4	1,3	1,5	1,6	-23,8
Polska	0,5	0,8	0,9	1,0	1,6	1,1	120,0
Czechy	0,2	0,3	0,4	0,4	0,5	0,5	150,0
Węgry	0,1	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	200,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CEA.

6. S. Schich, *Insurance Companies and the Financial Crisis*, „Financial Market Trends” 2009, nr 2, OECD Journal.
7. W 2010 r. na kontynencie europejskim pozyskano 37 proc. wszystkich składek ubezpieczeniowych, podczas gdy w Ameryce Płn. – 30 proc., a w Azji – 27 proc. Nadal stosunkowo najmniej składek ubezpieczeniowych generuje się na rynku Ameryki Łacińskiej (3 proc.) oraz Afryki (3 proc.), por. *European Insurance – Key facts, 21 sep 2011 – Statistical publication*.
8. Za rynki duże uznaje się takie, których udział przekracza 3 proc. Udział rynków ubezpieczeniowych krajów EŚW w rynku europejskim oscyluje wokół 1 proc.

Wskaźniki gęstości oraz penetracji ubezpieczeń są najbardziej odpowiednie dla przeprowadzania porównań rozwoju ubezpieczeń między krajami. Wskaźniki gęstości odzwierciedlają wielkość populacji danego kraju i reprezentują rzeczywisty poziom wzrostu rynku ubezpieczeń. Wskaźniki penetracji ubezpieczeń pokazują znaczenie branży ubezpieczeniowej w gospodarce.⁹

Biorąc pod uwagę wskaźniki penetracji ubezpieczeń obliczone dla różnych krajów, należy zauważyć, że są one dość mocno zróżnicowane, zarówno w grupie krajów OECD, jak i między grupami krajów najbardziej rozwiniętych gospodarczo oraz krajów rozwijających się (por. tabela 2 i 3). W ostatnich dziewięciu latach najbardziej spektakularny wzrost wskaźników penetracji ubezpieczeń miał miejsce w takich krajach jak: Dania (prawie trzykrotny wzrost wskaźnika gęstości ubezpieczeń), Tajwan i Indie (dwiupółkrotny wzrost wskaźnika gęstości ubezpieczeń). Wzrosty te należy postrzegać jako przejaw rosnącego znaczenia ubezpieczeń w gospodarkach tych krajów. Wypada jednocześnie podkreślić, że w latach 2000–2009, w niektórych krajach OECD, takich jak: Australia, Japonia, Korea Płd., Hiszpania, Szwajcaria, Wielka Brytania i USA, a także w RPA, wskaźniki penetracji ubezpieczeń nieznacznie się zmniejszyły. Można to zinterpretować jako osiągnięcie pełnej dojrzałości rynków ubezpieczeniowych w tych

Tabela 2. Wskaźniki penetracji ubezpieczeń w latach 2000 i 2009 w krajach OECD oraz ich dynamika (w proc.)

Kraj	2000	2009	Dynamika 2009/2000
Australia	8,97	6,16	68,7
Austria	5,63	6,01	106,7
Belgia	7,73	7,95	102,8
Kanada	6,47	7,44	114,9
Chile	3,79	3,81	100,5
Czechy	3,22	3,97	123,3
Dania	6,36	9,26	275,6
Finlandia	8,90	9,57	107,5
Francja	9,03	10,37	114,8
Niemcy	6,44	7,11	110,4
Węgry	2,84	3,09	108,8
Włochy	5,68	7,75	136,4
Japonia	11,29	10,18	90,2
Korea Płd.	11,09	10,92	98,5
Meksyk	1,48	1,99	134,4
Holandia	9,50	13,57	142,8
Nowa Zelandia	5,17	5,78	111,8
Polska	2,79	3,77	135,1
Portugalia	5,54	8,24	148,7
Hiszpania	6,53	5,64	86,4
Szwecja	6,77	8,09	119,5
Szwajcaria	11,99	10,03	83,6
Turcja	1,07	1,27	118,7
Wielka Brytania	16,89	12,92	76,4
USA	8,72	8,07	92,5

Źródło: *Sigma* wybrane roczniki.

9. Do pomiaru wkładu sektora ubezpieczeniowego w PKB służy wartość dodana, jaką wytwarza branża ubezpieczeniowa.

Tabela 3. Wskaźniki penetracji ubezpieczeń w latach 2000 i 2009 w wybranych krajach rozwijających się oraz ich dynamika (w proc.)

Kraj	2000	2009	Dynamika 2009/2000
Kraje BRIC			
Brazylia	2,38	2,59	108,8
Rosja	2,34	2,50	106,8
Indie	2,16	5,39	249,5
Chiny	1,61	3,27	203,1
Inne kraje rozwijające się			
Malezja	4,16	4,84	116,3
Singapur	6,17	6,27	101,6
Tajwan	7,01	17,29	246,6
RPA	17,54	12,89	73,5
Egipt	0,59	0,83	140,6
Ekwador	1,31	1,67	127,5
Urugwaj	1,71	1,73	101,2
Indonezja	1,03	1,33	129,1
Filipiny	1,35	1,12	82,9
Nigeria	0,57	0,48	84,2

Źródło: Jak w tabeli 2.

krajach. Niestety w wielu krajach rozwijających się Afryki oraz Ameryki Południowej, a także w Turcji, Chinach i Meksyku, wskaźniki penetracji ubezpieczeń pozostają nadal na bardzo niskim poziomie i odzwierciedlają niski poziom rozwoju gospodarczego tych krajów. Na przykład dla Ekwadoru, Urugwaju, Turcji, Chin i Meksyku wskaźniki penetracji ubezpieczeń nie przekraczają 2 proc., zaś dla Egiptu i Nigerii – są mniejsze niż 1 proc.

2. Czynniki kształtujące rozwój ubezpieczeń

2.1. Czynniki ekonomiczne

Rynki ubezpieczeniowe poszczególnych krajów rozwijają się pod wpływem oddziaływania wielu różnych czynników, które najczęściej dzieli się na cztery grupy:

- ekonomiczne,
- demograficzne,
- społeczne i kulturowe,
- strukturalne.

W świetle badań empirycznych czynniki te mogą oddziaływać na rozwój ubezpieczeń zarówno pozytywnie, jak i negatywnie (por. tabela 4).

Czynniki ekonomiczne są bardzo ważne zarówno w rozwoju ubezpieczeń na życie, jak i w rozwoju ubezpieczeń majątkowych. Ubezpieczenia życiowe odgrywają istotną rolę w mobilizowaniu oszczędności. Popyt na nie jest silnie skorelowany ze stopą oszczędzania i wysokością dochodów rozporządzalnych *per capita*. Im wyższa skłonność do oszczędzania oraz im wyższe dochody gospodarstw domowych, tym wyższy jest poziom popytu i rozwoju ubezpieczeń na życie, przy założeniu, że inflacja jest na stosunkowo niskim poziomie. Wysoka inflacja generalnie nie sprzyja oszczędnościom długoterminowym, więc i popytowi

Tabela 4. Ekonomiczne i demograficzne czynniki kształtujące popyt na ubezpieczenia w świetle badań empirycznych

Zmienna	Efekt	Przykłady badań
Czynniki ekonomiczne		
Dochody do dyspozycji	Pozytywny	Wszystkie badania
Dochody permanentne	Pozytywny	Fortune (1972); Outreville (1980, 1985); Beck, Webb (2003).
Nierówności w dystrybucji dochodów	Niejednoznaczny	Beenstock i inni (1986); Beck, Webb (2003); Nakata, Sawada (2007); Feyen i inni (2100).
Cena ubezpieczeń	Negatywny	Mantis, Farmer (1968); Fortune (1973); Babbel (1985); Outreville (1985); Outreville (1990); Browne i inni (2000); Esho i inni (2004).
Przewidywana stopa inflacji	Negatywny	Browne, Kim (1993); Outreville (1996); Beck, Webb (2003); Li i inni (2007).
Realne stopy procentowe	Niejednoznaczny	Outreville (1996); Beck, Webb (2003); Lim, Haberman (2003); Li i inni (2007); Sen (2008); Chen, Lee, Lee (2011).
Zmienność stopy procentowej	Niejednoznaczny	Beck and Webb (2003).
Wpływ rynku giełdowego	Niejednoznaczny	Headen, Lee (1974); Lim, Haberman (2003); Chui, Kwok (2009); Avram i inni (2010); Chen, Lee, Lee (2011).
Stopa bezrobocia	Negatywny	Mantis, Farmer (1968); Outreville (1980); Beenstock i inni (1986); Lenten, Rulli (2006).
Czynniki demograficzne		
Wielkość populacji	Pozytywny	Mantis, Farmer (1968); Nakata, Sawada (2007); Feyen i inni (2011).
Urbanizacja	Pozytywny (z wyjątkami)	Outreville (1996); Browne i inni (2000); Szablicki (2002); Beck, Webb (2003); Hwang, Gao (2003); Esho i inni (2004); Hwang, Greenford (2005); Sen (2008); Chen, Lee, Lee (2011); Park, Lemaire (2011).
Struktura wiekowa	Niejednoznaczny	Truett, Truett (1990); Browne i inni (2000); Chen i inni (2001).
Wskaźnik obciążenia demograficznego	Niejednoznaczny	Beenstock i inni (1986); Truett, Truett (1990); Browne, Kim (1993); Beck, Webb (2003); Li i inni (2007); Sen (2008); Chui, Kwok (2008 i 2009); Feyen i inni (2011).
Długość życia	Niejednoznaczny	Beenstock i inni (1986); Browne, Kim (1993); Outreville (1996); Ward, Zurbrugg (2000); Beck, Webb (2003); Lim, Haberman (2003); Li i inni (2007); Sen (2008); Chui, Kwok (2009); Chen, Lee, Lee (2011); Feyen i inni (2011).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie J.F. Outreville, *The Relationship Between Insurance Growth and Economic Development: 80 Empirical Papers for a Review of the Literature*, "Working Paper" 2011, No.12.

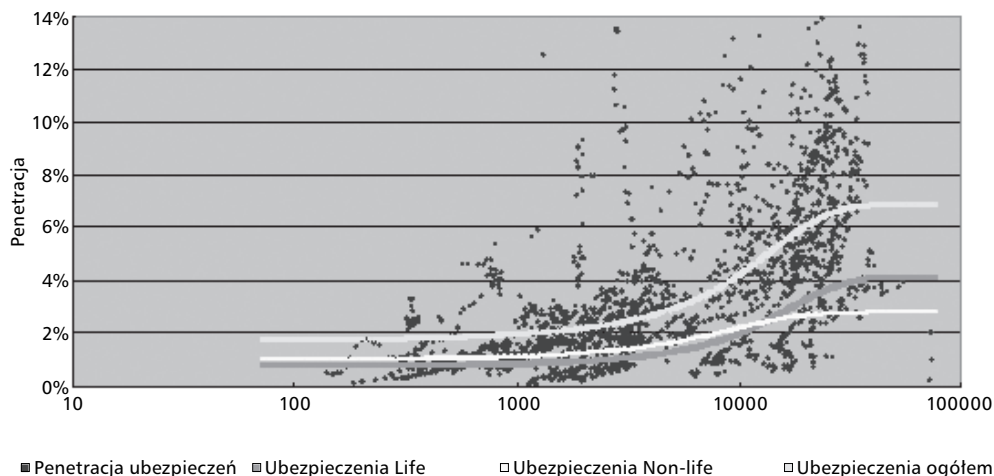
na ubezpieczenia życiowe, które z założenia mają charakter długoterminowy.¹⁰ Im wyższe dochody rozporządcalne, tym większy jest popyt gospodarstw domowych na ubezpieczenia majątkowe, przy czym dochody mają znacznie większy wpływ na zakup ubezpieczeń komunikacyjnych niż ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej.

Związek między rozwojem rynków ubezpieczeniowych a poziomem rozwoju gospodarczego krajów przedstawia model opracowany przez Enza, pod nazwą „krzywa logistyczna S”, który obrazuje zależność między wskaźnikami penetracji ubezpieczeń a wartością PKB *per capita*.¹¹ Kształt krzywej przypomina literę S i implikuje, że przy różnych poziomach PKB *per*

10. J. Carmichael, M. Pomerleano, *The Development and Regulation of Non-Bank Financial Institutions*, World Bank, Washington 2002, s.78–81.

11. Do oszacowania krzywej S wykorzystano model o następującej postaci analitycznej:
$$Y = \frac{1}{C_1 + C_2 \times C_3^x} + \varepsilon$$
 gdzie: Y – PKB *per capita*, X – wskaźnik penetracji ubezpieczeń, C₁, C₂, C₃ – estymowane parametry, ε – składnik losowy, por. R. Enz, *The S-curve relation between per-capita income and insurance penetration*, „The Geneva Papers and Insurance” 2000, No. 25(3), s. 396–406.

Wykres 1. Krzywe regresji ubezpieczeń ogółem, ubezpieczeń życiowych i majątkowych w zależności od poziomu PKB *per capita*

Źródło: W. Zheng, Y. Liu, Y. Deng, *New Paradigm for International Insurance Comparison With an Application to Comparison of Seven Insurance Markets*, „The Geneva Association/IIIs Research Awards Partnership” 2008.

capita różne jest tempo wzrostu penetracji ubezpieczeń. Badacze chińscy: W. Zheng, Y. Liu oraz Y. Deng, na podstawie modelu logistycznego, przy wykorzystaniu danych historycznych z 95 krajów świata, w okresie badawczym 1980–2006 (27 lat), oszacowali krzywe regresji dla ubezpieczeń na życie, ubezpieczeń majątkowych oraz ubezpieczeń obydwu działów badanych krajów (por. wykres 1). Krzywe te wskazują, że gdy poziom PKB na mieszkańca jest niski, tempo wzrostu penetracji ubezpieczeń jest stosunkowo wolne. Wraz ze wzrostem PKB *per capita* zwiększa się również tempo penetracji ubezpieczeń, jednak po przekroczeniu pewnego poziomu PKB *per capita* tempo wzrostu penetracji ubezpieczeń ponownie ulega wyhamowaniu. Z modelu tego wynika, że rozwój ubezpieczeń jest ograniczony i nie może przekroczyć pewnego poziomu rozwoju gospodarczego.¹²

Badania empiryczne poszczególnych grup czynników ekonomicznych wskazują, że popyt na usługi ubezpieczeniowe jest bardziej wrażliwy względem dochodów niż względem cen. Elastyczność cenowa popytu na usługi ubezpieczeniowe jest stosunkowo niska, chociaż zróżnicowana w zależności od kraju oraz od rodzaju ubezpieczeń (por. dane w tabeli 6). Elastyczność cenowa popytu na ubezpieczenia majątkowe jest nieco większa niż na ubezpieczenia życiowe. Według badań prowadzonych w USA, bezwzględna wartość wskaźnika elastyczności cenowej popytu na ubezpieczenia na życie wahała się między 0,32 a 0,92.¹³

Elastyczność dochodowa popytu zależy od poziomu rozwoju kraju. Zgodnie z modelem logistycznej krzywej S, wskaźnik elastyczności dochodowej popytu jest niski w krajach o bardzo niskim i bardzo wysokim poziomie PKB *per capita*, w krajach zaś o średnim poziomie

12. W. Zheng, Y. Liu, Y. Deng, *New Paradigm for International Insurance Comparison With an Application to Comparison of Seven Insurance Markets*, „The Geneva Association/IIIs Research Awards Partnership” 2008.

13. D. Babbel, *The Price Elasticity of Demand for Whole Life Insurance*, „Journal of Finance” 1985, No. 40(1).

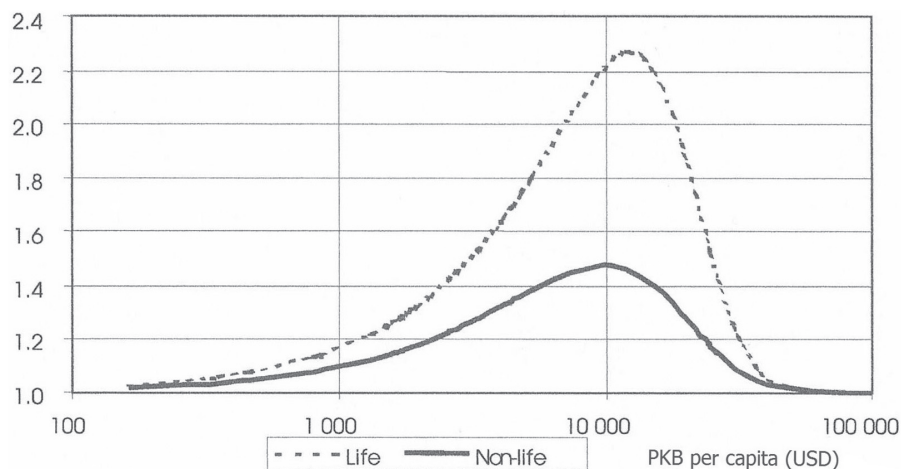
Tabela 5. Elastyczność cenowa i dochodowa popytu na niektóre grupy produktów ubezpieczeniowych w wybranych krajach

Wyszczególnienie	Współczynniki elastyczności cenowej popytu	Współczynniki elastyczności dochodowej (PKB) popytu
Niemcy – ubezpieczenia od ognia	od -0,2 do -0,3	1,5–2,0
Chile		
Ubezpieczenia od ognia	-0,9 do -1,2	3,0–4,0
Ubezpieczenia od trzęsienia ziemi	-1,0	3,0
Ubezpieczenia morskie	-1,0	2,0–2,5
Ubezpieczenia komunikacyjne	-0,8	2,8
Japonia		
Ubezpieczenia od ognia	-1,0	1,7
USA		
Ubezpieczenia na życie	-0,7	2,0–2,5

Źródło: H.D. Skipper, W.J. Kwon, *Risk Management and Insurance: Perspectives in a Global Economy*, Oxford: Blackwell Publishing Ltd. 2007, s. 522.

rozwoju – wskaźnik ten jest większy od 1. W świetle badań empirycznych, elastyczność dochodowa popytu na ubezpieczenia życiowe jest wyższa niż na ubezpieczenia majątkowe. W oparciu o szacunki ekonometryczne ustalono, że w krajach o PKB *per capita* na poziomie 15 tys. USD maksymalny wskaźnik elastyczności dochodowej popytu na ubezpieczenia life wynosi blisko 2. W krajach o PKB *per capita* około 10 tys. USD – wskaźnik elastyczności dochodowej popytu na ubezpieczenia *non-life* jest niższy i wynosi 1,5 (por. wykres 2). Elastyczność dochodowa popytu ubezpieczeń na życie w Azji jest około trzy razy większa niż w krajach OECD. Jeżeli wskaźnik elastyczności dochodowej popytu odbiega od kierunku określonego przez logistyczną krzywą S, oznaczać to może, że większy wpływ na popyt na usługi ubezpieczeniowe odgrywają czynniki pozaekonomiczne niż dochody.¹⁴

Wykres 2. Elastyczność dochodowa popytu na ubezpieczenia życiowe i majątkowe

Źródło: R. Enz, *The S-curve relation between per-capita income and insurance penetration*, „The Geneva Papers and Insurance” 2000, No. 25(3), s. 396–406.

14. R. Enz, op.cit.

2.2. Czynniki pozaekonomiczne

Czynniki pozaekonomiczne, takie jak: uwarunkowania demograficzne, społeczne i kulturowe oraz czynniki strukturalne, mogą wpływać na rozwój ubezpieczeń, podobnie jak czynniki ekonomiczne, zarówno pozytywnie, jak i negatywnie (por. tabela 6). Zatomizowana struktura gospodarstw domowych oraz długowieczność społeczności żyjącej w krajach wysoko rozwiniętych generalnie sprzyja wzrostowi popytu na ubezpieczenia osobowe, takie jak renty życiowe i produkty emerytalne. Z kolei model rodzin wielopokoleniowych w społecznościach rolniczych, zamieszkujących głównie kraje słabo rozwinięte, redukuje popyt na ubezpieczenia życiowe i emerytalne. Podobna prawidłowość dotyczy poziomu edukacji. Społeczności bardziej wykształcone posiadają większą świadomość ubezpieczeniową, dotyczącą zarówno ubezpieczeń życiowych, jak i majątkowych.

Uwarunkowania kulturowe w niektórych krajach Azji, np. w Korei Płd., sprzyjają rozwojowi ubezpieczeń życiowych, ponieważ ubezpieczenia te od lat nabywane są jako instrumenty

Tabela 6. Inne czynniki kształtujące popyt na ubezpieczenia w świetle badań empirycznych

Zmienna	Efekt	Przykłady badań
Czynniki społeczne i kulturowe		
Awersja do ryzyka	Niejednoznaczny	Browne, Kim (1993); Browne i inni (2000); Park i inni (2002); Esho i inni (2004).
Edukacja	Pozytywny	Truett, Truett (1990); Browne, Kim (1993); Ward, Zurbruegg (2002); Webb i inni (2002); Hwang, Gao (2003); Hwang, Greenford (2005); Li i inni (2007); Arena (2008); Han i inni (2010); Curak i inni (2009); Chen, Lee, Lee (2011); Feyen i inni (2011).
Religia (Islam)	Negatywny	Browne, Kim (1993); Outreville (1996); Webb i inni (2002); Ward, Zurbruegg (2002); Beck, Webb (2003); Chui, Kwok (2008 i 2009); Feyen i inni (2011); Park i Lemaire (2011).
Czynniki kulturowe		Park i inni (2002); Esho i inni (2004); Chui, Kwok (2008, 2009); Park, Lemaire (2011).
Czynniki strukturalne		
Rozwój finansowy	Pozytywny	Outreville (1990 i 1996); Ward, Zurbruegg (2002); Beck, Webb (2003); Li i inni (2007); Arena (2008); Sen (2008); Chui, Kwok (2008 i 2009); Avram i inni (2010); Chen, Lee, Lee (2011); Feyen i inni (2011).
Monopolizacja rynku	Negatywny	Outreville (1990 i 1996).
Obecność firm zagranicznych	Niejednoznaczny	Outreville (1990 i 1996); Browne i inni (2000); Li i inni (2007).
Koncentracja rynku	Negatywny	Outreville (1996); Feyen i inni (2011); Park, Lemaire (2011).
Stopień otwarcia rynku	Pozytywny	Arena (2008); Curak i inni (2009); Avram i inni (2010); Chen, Lee, Lee (2011).
Poziom zabezpieczenia społecznego	Niejednoznaczny	Beenstock i inni (1986); Browne, Kim (1993); Outreville (1996); Ward, Zurbruegg (2002); Hwang, Greenford (2005); Li i inni (2007); Chen, Lee, Lee (2011); Feyen i inni (2011).
System prawny	Niejednoznaczny	Browne i inni (2000); Webb i inni (2002); Beck, Webb (2003); Esho i inni (2004); Park, Lemaire (2011).
Egzekwowanie prawa własności	Pozytywny	Ward, Zurbruegg (2002); Esho i inni (2004); Nataka, Sawada (2007); Chui, Kwok (2008 i 2009); Avram i inni (2010); Feyen i inni (2011).
Ryzyko polityczne	Negatywny	Ward, Zurbruegg (2002); Webb i inni (2002); Beck, Webb (2003).

Źródło: Jak w tabeli 4.

oszczędnościowe. W niektórych kulturach, np. w krajach islamskich, ubezpieczenia na życie są sprzeczne z obowiązującą religią, w związku z tym czynniki kulturowe i religijne nie sprzyjają rozwojowi tego rodzaju ubezpieczeń. W świetle badań empirycznych uwarunkowania kulturowe odgrywają ważniejszą rolę w rozwoju ubezpieczeń w krajach, które mają wysoki poziom edukacji i PKB.¹⁵ Także przenikanie się kultur ułatwia adaptację wzorców rozwoju ubezpieczeń z bardziej rozwiniętego otoczenia.

Kolejna grupa czynników pozaekonomicznych, takich jak urbanizacja i industrializacja, wpływa korzystnie na rozwój ubezpieczeń. Należałoby zauważyć, że zarówno przykład krajów bardziej zaawansowanych w rozwoju przemysłowym, jak i obecność zagranicznych ubezpieczycieli oddziałuje pozytywnie na rozwój ubezpieczeń krajowych, pobudzając inicjatywę rozwoju rodzimych instytucji ubezpieczeniowych oraz stymulując kształtowanie się konkurencyjnego środowiska w całym systemie finansowym oraz w jego poszczególnych segmentach. Ale globalizacja sektorów gospodarczych i finansowych wpływać też może negatywnie na rozwój ubezpieczeń. Stale postępująca koncentracja ryzyka wywołująca potrzebę wzmacniania siły finansowej ubezpieczycieli oraz nasilająca się konkurencja na krajowym i międzynarodowym rynku ubezpieczeniowym doprowadziły do powstania silnych konglomeratów finansowych, wzrostu koncentracji ubezpieczeń, niebywałej fali przejęć w formie fuzji lub likwidacji słabszych konkurentów. Warto zauważyć, że podobne procesy mają miejsce również w sferze reasekuracji.

Rozwój ubezpieczeń w najnowszych badaniach rozpatrywany jest jako część szerszej kategorii ekonomicznej, którą jest rozwój finansowy kraju, zaliczany do czynników strukturalnych. Rozwój finansowy ma pozytywny wpływ na rozwój ubezpieczeń, zarówno z punktu widzenia wzrostu podaży, jak i popytu na ubezpieczenia. Pozytywny związek między konsumpcją ubezpieczeń a wielkością sektora finansowego dokumentuje wiele prac naukowych, znanych szerzej w piśmiennictwie zagranicznym niż krajowym.¹⁶ W rozwoju ubezpieczeń ważne są również inne czynniki, takie jak decyzje polityczne dotyczące np. bezpośrednio dostarczania ubezpieczeń przez sektor publiczny, liberalizacja w dostępie do krajowego rynku ubezpieczeniowego i popieranie konkurencji ze strony ubezpieczycieli zagranicznych, zapewnianie stabilności społecznej i ekonomicznej, realizowanie polityki proeksportowej poprzez ubezpieczanie transakcji eksportowych przy udziale środków publicznych itp. Zwiększaniu popytu na ubezpieczenia, zwłaszcza życiowe, sprzyjają ulgi podatkowe

15. A.C. Chui, C.C. Kwok, *National Culture and Life Insurance Consumption*, „Journal of International Business Studies” 2008, No. 39(1); A.C. Chui, C.C. Kwok, *Cultural Practices and Life Insurance Consumption: An International Analysis Using GLOBE Scores*, „Journal of Multinational Financial Management” 2009, No. 19(2); S.C. Park, J. Lemaire, *The Impact of Culture on the Demand for Non-Life Insurance*, University of Pennsylvania, „Wharton School Working Paper IRM” 2011, No. 2.

16. Rola sektora finansowego w rozwoju ubezpieczeń była badana m.in. przez: F.J. Outreville, *The Economic Significance of Insurance Markets in Developing Countries*, „The Journal of Risk and Insurance” 1990, No. 57(3); F.J. Outreville, *Life Insurance Markets in Developing Countries*, „The Journal of Risk and Insurance” 1996, No. 63(2); D. Ward, R. Zurbrugg, *Law, politics and life insurance consumption in Asia*, „Geneva Papers on Risk and Insurance” 2002, No. 27(3); M. Arena, *Does Insurance Market Activity Promote Economic Growth? A Cross-Country Study for Industrialized and Developing Countries*, Raport the World Bank 2006, WPS4098, dostępny na: www.econ.worldbank.org; T. Beck, I. Webb, *Economic, Demographic, and Institutional Determinants of Life Insurance Consumption Across Countries*, „World Bank Economic Review” 2003, No. 17(1).

z tytułu zakupu ubezpieczeń emerytalnych oraz poziom rozwoju systemów zabezpieczeń społecznych, które w krajach biednych są zazwyczaj dużo słabiej rozwinięte i dostarczają niższych świadczeń, niż w krajach bogatych. System zabezpieczenia społecznego i prywatne ubezpieczenia na życie są w pewnym zakresie substytucyjne, co oznacza, że im lepiej rozwinięty system zabezpieczenia społecznego, tym mniej bodźców do rozwoju prywatnych ubezpieczeń na życie i vice versa. W związku z tym, w krajach o wysokim poziomie PKB *per capita* czynniki instytucjonalne mają tendencję do ograniczenia wzrostu ubezpieczeń działu I. Innymi słowy, jeśli PKB *per capita* rośnie (i towarzyszy mu wzrost świadczeń z systemu zabezpieczeń społecznych), to będzie stopniowo wzrastać negatywny wpływ czynników instytucjonalnych na rozwój ubezpieczenia na życie.¹⁷ Jak wskazują wyniki badań, zależność ta nie jest jednoznaczna *a priori*. Niektórzy badacze twierdzą przeciwnie, iż rozwój ubezpieczeń, zwłaszcza emerytalnych, poprzez swój efekt dochodowy może kreować zwiększony popyt na rynkowe ubezpieczenia życiowe.¹⁸

Jeśli chodzi o ubezpieczenia majątkowe, to w świetle badań empirycznych, większy zakres ubezpieczeń obowiązkowych stwarza lepsze bodźce do ich rozwoju.¹⁹ Obowiązek ubezpieczania dotyczy z reguły tych kategorii ryzyka, które mają szczególne znaczenie gospodarcze lub społeczne, a zakres obowiązkowych ubezpieczeń majątkowych wynika z decyzji administracyjnych oraz realizacji polityki społecznej rządów i ogólnie nie jest związany z PKB na mieszkańca. Tak więc, niezależnie od tego jak wysoki jest poziom PKB na mieszkańca, czynniki instytucjonalne zawsze będą przynosić pozytywne efekty dla rozwoju ubezpieczeń działu II. Rozważając ubezpieczenia na życie i ubezpieczenia majątkowe łącznie, można sformułować wniosek, że gdy PKB na mieszkańca jest niski, czynniki pozaekonomiczne wywierają pewne pozytywne skutki zarówno na rozwój ubezpieczeń na życie, jak i ubezpieczeń majątkowych, czyli efekt netto dla rozwoju branży ubezpieczeniowej jest pozytywny. Kiedy PKB na mieszkańca jest wysoki, czynniki pozaekonomiczne wywierają zwykle negatywny wpływ na rozwój ubezpieczeń życiowych i pewne pozytywne skutki w zakresie ubezpieczeń majątkowych, przez co łączny efekt netto dla rozwoju branży ubezpieczeniowej jest negatywny. Badacze omawianego zagadnienia zwracają uwagę, że znaczący wpływ na rozwój ubezpieczeń ma jakość środowiska prawnego i regulacyjnego, a zwłaszcza rządu prawa i właściwy stosunek społeczeństwa do władzy. Słaba władza oraz słabe egzekwowanie praw własności negatywnie wpływa na rozwój ubezpieczeń. Z kolei środowisko prawne, które zapewnia dobrą ochronę inwestorów, sprzyja rozwojowi pośrednictwa finansowego, jak również wzrostowi gospodarczemu.²⁰ Badania empiryczne

17. F.D. Lewis, *Dependants and the Demand for Life Insurance*, „American Economic Review” 1989, No. 79(3).

18. M.J. Browne, K. Kim, *An International Analysis of Life Insurance Demand*, „The Journal of Risk and Insurance” 1993, No. 60(4).

19. W. Zheng, Y. Liu, Y. Deng, *New Paradigm for International Insurance Comparison With an Application to Comparison of Seven Insurance Markets*, „The Geneva Association/ILS Research Awards Partnership” 2008.

20. R. La Porta, F. Lopez-de-Silanes, A. Shleifer, R. Vishny, *Law and Finance*, „Journal of Political Economy” 1998, No. 106; R. Levine, *The Legal Environment, Banks, and Long-Run Economic Growth*, „Journal of Money, Credit and Banking” 1998, No. 30(3); R. Levine, *Law, Finance, and Economic Growth*, „Journal of Financial Intermediation” 1999, No. 8(12).

dowodzą, że rosnącemu popytowi na ubezpieczenia sprzyja system prawny, który chroni prawa wierzycieli w przypadku niewypłacalności dłużników.²¹

Generalnie rzecz ujmując, można sformułować wniosek, że otoczenie instytucjonalne – obejmujące system prawny i system regulacji danego kraju – rzutuje na zakres pośrednictwa finansowego, czyli jego szerokość i głębokość oraz efektywność pośredników, rynków i usług finansowych. Jak wynika z badań empirycznych, system prawny należy do podstawowych czynników szeroko rozumianego rozwoju finansowego.²² Regulacje we współczesnej gospodarce rynkowej koegzystują z działaniem mechanizmu rynkowego, a zasadniczą przesłanką ich stosowania są niedoskonałości rynku.²³ W dyskusji wciąż aktualny i nierozwiązany pozostaje problem, jak daleko powinna pójść deregulacja sektora finansowego, aby utrzymać bezpieczny i wydolny system finansowy oraz skutecznie korygować niesprawności mechanizmów rynkowych i promować równorzędną konkurencję.²⁴ Argumentów na rzecz utrzymywania, a nawet wzmacniania regulacji gospodarek dostarczają skutki kryzysów finansowych z lat 2001–2003 oraz obecnego, globalnego kryzysu finansowo-gospodarczego, który wszedł w trzecią fazę i dotknął w szczególności finanse publiczne. Charakter działalności sektora finansowego wymaga bowiem zachowania szczególnego bezpieczeństwa i stabilizacji. Przy tej okazji zwraca się uwagę i podkreśla, że banki i ubezpieczyciele potrzebują odrębnych zasad nadzoru, odzwierciedlających różnice między modelami biznesowymi i profilami ryzyka tych dwóch typów pośredników finansowych.²⁵

3. Analiza strukturalna rozwoju ubezpieczeń

Interesujące wnioski dotyczące rozwoju ubezpieczeń płyną z badań W. Zhenga, Y. Liu, Y. Deng, którzy wyodrębnili trzy rodzaje wzrostu w sektorze ubezpieczeń: wzrost normalny (*regular growth*), wzrost pogłębiony (*deepening growth*) oraz wzrost instytucjonalny (*institutional growth*).²⁶ Wykres 3 ilustruje trójpodziałową (*trichotomy*) strukturę wzrostu ubezpieczeń. Linia ciągła reprezentuje modelową krzywą S dla branży ubezpieczeniowej. Linia przerywana przechodzi przez punkt A i jest równoległa do krzywej S. Punkty A i D pokazują wartość PKB na mieszkańca i penetracji ubezpieczeń badanych krajów, odpowiednio w 1982 i 2006

21. S. Hussels, D. Ward, R. Zurbrugg, *Stimulating the demand for insurance*, „Risk Management and Insurance Review” 2005, No. 8(2).

22. R. Levine, *Bank-Based or Market-Based Financial Systems: Which is Better?*, „William Davidson Working Paper” 2002, No. 442, s. 23.

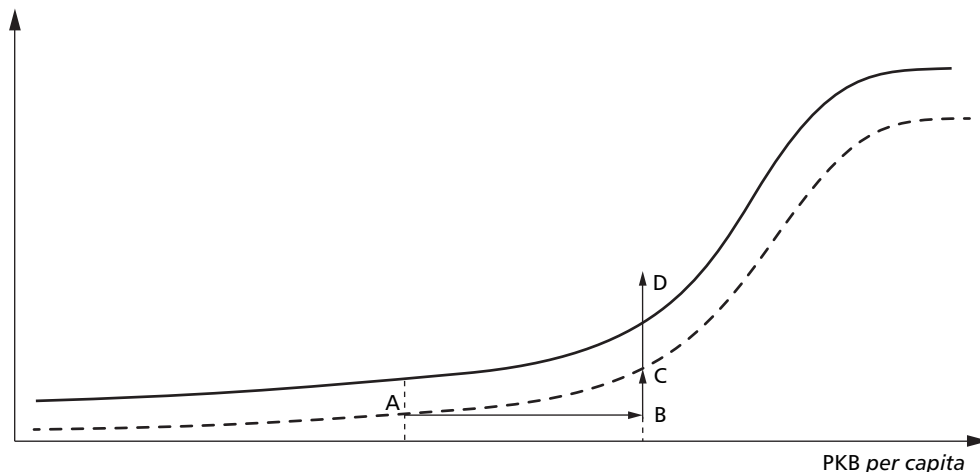
23. Termin „regulacje” rozumiany jest tutaj jako zespół norm, zasad i przepisów, którym podporządkowane jest funkcjonowanie instytucji i rynków finansowych. Regulacje wyznaczają sposoby działania i zachowania tych podmiotów. Większość regulacji ma charakter przymusowy (ich źródłem jest władztwo publiczne), niektóre mają charakter dobrowolny (samoregulacje, autoregulacje), szerzej na ten temat zob.: J. Monkiewicz, *Regulacje działalności ubezpieczeniowej*, [w:] *Ubezpieczenia. Podręcznik akademicki*, red. J. Handschke, J. Monkiewicz, Poltext, Warszawa 2010, s. 93–120.

24. Ibidem, s. 98–99.

25. Raport CEA (2010), *Insurance: a unique sector. Why insurers differ from banks*.

26. W. Zheng, Y. Liu, Y. Deng, op.cit

Wykres 3. Wektory wzrostu ubezpieczeń

Źródło: W. Zheng, Y. Liu, Y. Deng, *New Paradigm for International Insurance Comparison With an Application to Comparison of Seven Insurance Markets*, „The Geneva Association/IIIs Research Awards Partnership” 2008.

roku. Wzrost światowych ubezpieczeń w okresie 1982–2000 został rozłożony na trzy części, które reprezentują wektory: AB, BC i CD.

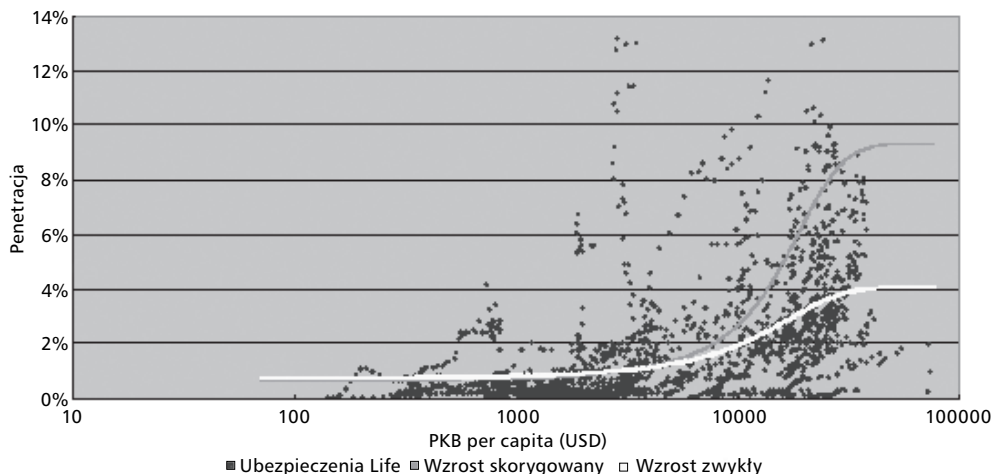
Wektor AB odmierza wzrost ubezpieczeń towarzyszący wzrostowi gospodarczemu, przy założeniu że penetracja ubezpieczeń pozostaje bez zmian. Ten rodzaj wzrostu został nazwany normalnym. Wektor BC odmierza wzrost penetracji ubezpieczeń wywołany przez wzrost gospodarczy (wskaźnik penetracji ubezpieczeń rośnie, kiedy rośnie PKB *per capita*). Ten rodzaj wzrostu nosi nazwę wzrostu „pogłębionego”. Wzrost normalny i wzrost pogłębiony są, zdaniem autorów badania, efektem oddziaływania czynników ekonomicznych. Wektor CD odmierza pozostałą część wzrostu branży ubezpieczeniowej, który jest spowodowany przez czynniki pozaekonomiczne i został przez autorów badania nazwany wzrostem instytucjonalnym. W celu oddzielenia czynników ekonomicznych i czynników pozaekonomicznych skorygowano zwykły model wzrostu²⁷ i porównano ze sobą po dwie krzywe regresji ubezpieczeń na życie, ubezpieczeń majątkowych oraz całej branży ubezpieczeniowej (obydwu działów łącznie), co przedstawiono odpowiednio na wykresach 4, 5 i 6.

Na wykresie 4 można zauważyć, że gdy PKB na mieszkańca jest stosunkowo niski, obydwie krzywe prawie się pokrywają. Gdy PKB na mieszkańca jest stosunkowo wysoki, zwykła krzywa S stopniowo opada poniżej skorygowanej krzywej S, a różnica między tymi dwiema krzywymi wzrasta wraz ze wzrostem PKB na mieszkańca. Oznacza to, że w krajach biednych czynniki pozaekonomiczne ułatwiają rozwój ubezpieczeń na życie, a w krajach bogatych czynniki te powstrzymują wzrost ubezpieczeń na życie.

27. Model skorygowany przyjął następującą postać analityczną: $Y = \frac{1}{C_1 + C_2 \times C_3^x} + \sum_{i=1}^{94} \lambda_i D_i + \varepsilon$, gdzie:

Y – PKB *per capita*, X – wskaźnik penetracji ubezpieczeń, C_1 , C_2 , C_3 – estymowane parametry, $i = 1, \dots, 94$ pseudo kraje w odniesieniu do krajów i , λ_i $i = 1, \dots, 94$ współczynnik dla D_i $i = 1, \dots, 94$, ε – składnik losowy.

Wykres 4. Porównanie krzywych regresji dla ubezpieczeń życiowych

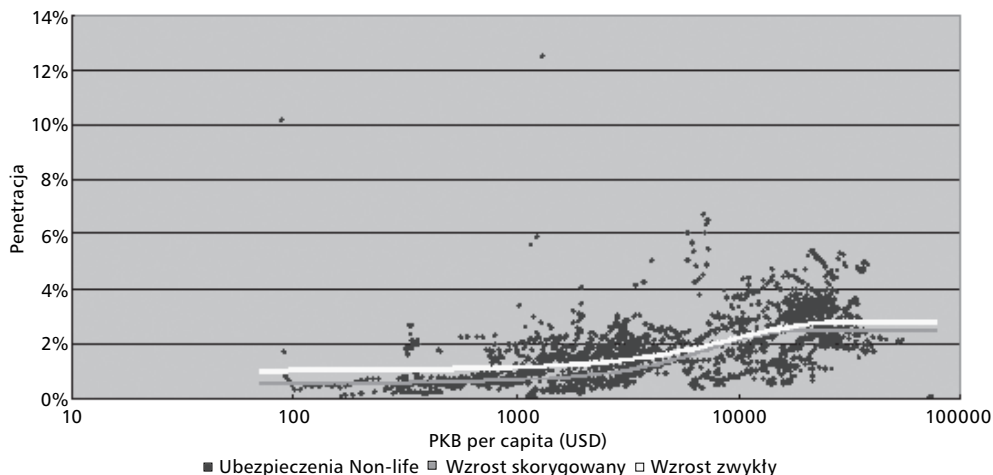

Źródło: Jak na wykresie 1.

Porównanie krzywych regresji dla ubezpieczeń majątkowych przedstawiono na wykresie 5. Jak można zauważyć, zwykła krzywa S położona jest nieco wyżej niż skorygowana krzywa S, chociaż różnica między nimi nieznacznie się zmienia wraz ze wzrostem PKB na mieszkańca. Oznacza to, że czynniki pozaekonomiczne ułatwiają rozwój ubezpieczeń majątkowych niezależnie od wielkości PKB na mieszkańca.

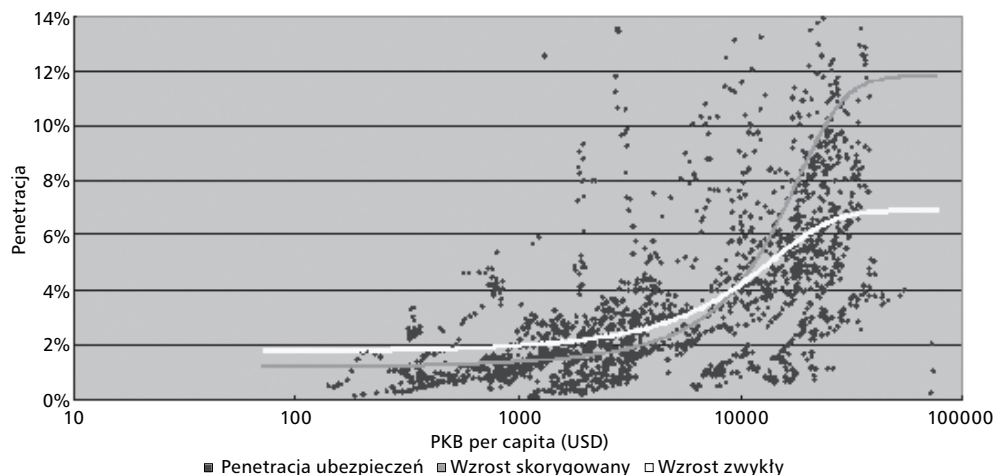
Na wykresie 6 daje się zauważyć, że gdy PKB na mieszkańca jest stosunkowo niski, zwykła krzywa S jest nieco wyżej położona niż skorygowana krzywą S. Gdy PKB na mieszkańca jest stosunkowo wysoki, zwykła krzywa S spada poniżej skorygowanej krzywej S, a różnica między tymi dwiema krzywymi rośnie wraz ze wzrostem PKB na mieszkańca. Gdy PKB na mieszkańca jest wyższy niż 35 000 USD, różnica staje się stabilna. Oznacza to, że kiedy rozpatrywane są

Wykres 5. Porównanie krzywych regresji dla ubezpieczeń majątkowych

Źródło: Jak na wykresie 1.

Wykres 6. Porównanie krzywych regresji dla całej branży ubezpieczeniowej

Źródło: Jak na wykresie 1.

ubezpieczenia na życie i ubezpieczenia majątkowe łącznie, czynniki pozaekonomiczne ułatwiają rozwój sektora ubezpieczeń dopóty, dopóki PKB na mieszkańca jest względnie niski. Natomiast czynniki pozaekonomiczne znacznie ograniczają rozwój sektora ubezpieczeń, gdy PKB na mieszkańca jest względnie wysoki.

Jak wynika z danych zamieszczonych w tabeli 7, w latach 1982–2006 wzrost ubezpieczeń w krajach najwyżej rozwiniętych (USA i Japonii) składał się głównie ze wzrostu normalnego. Wzrost instytucjonalny był tam dość ograniczony, a w USA nawet ujemny. W krajach OECD proporcje były podobne. W krajach rozwijających się (Brazylia, Rosja, Indie i Chiny) było odwrotnie. Wzrost w sektorze ubezpieczeniowym powodowany był głównie czynnikami pozaekonomicznymi. Wzrost normalny i pogłębiony był stosunkowo ograniczony. Średnio w świecie największy udział miał wzrost normalny – prawie 2/3. Wzrost instytucjonalny – prawie 1/3 i tylko kilka procent wzrost pogłębiony. Z analizy danych w tabeli 7 nasuwa się dość oczywisty wniosek, że wzrost ubezpieczeń w krajach

Tabela 7. Struktura wzrostu ubezpieczeń w wybranych krajach w latach 1982–2006 (w proc.)

	Czynniki ekonomiczne		Czynniki instytucjonalne
	Wzrost normalny	Wzrost pogłębiony	Wzrost instytucjonalny
Stany Zjednoczone	78	37	-15
Japonia	69	27	4
Wielka Brytania	34	24	41
Brazylia	24	6	71
Rosja	25	8	67
Indie	22	2	76
Chiny	5	9	86
Średnia OECD	63	34	3
Światowa średnia	63	6	31

Źródło: W. Zheng, Y. Liu, Y. Deng, *New Paradigm for International Insurance Comparison With an Application to Comparison of Seven Insurance Markets*, „The Geneva Association/IIA Research Awards Partnership” 2008.

rozwinętych zachodzi głównie pod wpływem czynników ekonomicznych, podczas gdy czynniki pozaekonomiczne stanowią siłę napędową dla rozwoju ubezpieczeń w krajach rozwijających się. Gruntowne zmiany systemowe, wprowadzone w większości krajów rozwijających się w trakcie ich transformacji gospodarczej, stworzyły ogromne możliwości rozwoju dla branży ubezpieczeniowej. Przykładem mogą być reformy w krajowych systemach ubezpieczeń społecznych, polegające na zmniejszaniu udziału państwa w wypłacie świadczeń emerytalnych. W takich krajach jak: Argentyna, Brazylia, Chile czy Polska stworzyło to sprzyjające możliwości instytucjonalnego rozwoju branży ubezpieczeniowej, zwłaszcza ubezpieczeń na życie.

Niektórzy badacze zwracają uwagę, że jakość instytucji może lepiej wyjaśnić różnice w rozwoju rynków ubezpieczeniowych w poszczególnych krajach niż dochody *per capita*. Z drugiej jednak strony takie właśnie wyjaśnienie jest często w literaturze pomijane, dlatego że jakość instytucji i dochody są silnie ze sobą skorelowane. Niemniej jednak ta właśnie hipoteza ma głębokie implikacje dla polityki gospodarczej, bowiem zrównoważony rozwój rynków ubezpieczeniowych nie może być brany za pewnik wtedy, kiedy rosną dochody w gospodarce. Wzrost rynku ubezpieczeń zależy jeszcze od efektywności (lub jej braku) instytucji wspierających rynek ubezpieczeniowy. Jak wynika z badań, niektóre kraje rozwijające się posiadają określone zasoby kapitałowe, ale nie potrafią szerzej wykorzystywać ich do wspierania wzrostu gospodarczego. Ze względu na korupcję urzędniczą czy szarą strefę zaskakująco duże kwoty pieniędzy są ukrywane w tzw. szarej strefie lub w postaci zagranicznej silniejszej waluty. Wypada zgodzić się z poglądem, że dopiero wtedy, kiedy dany kraj potrafi wypracować niezawodne programy oszczędnościowe, które znajdują pozytywny odbiór społeczny, kapitał służy wspieraniu rozwoju gospodarczego poprzez inwestycje, finansowanie przedsiębiorstw oraz inne zastosowania produkcyjne²⁸. Współczesny globalny kryzys finansowy stanowi w pewnym stopniu potwierdzenie tej tezy, gdyż jest on w dużej mierze kryzysem zaufania do różnego typu instytucji finansowych.

4. Etap rozwoju polskiego rynku ubezpieczeniowego

Biorąc pod uwagę model logistycznej krzywej S, wyróżniono cztery etapy rozwoju rynków ubezpieczeniowych:²⁹

- rynki o bardzo niskim poziomie rozwoju („uśpione”, nieaktywne);
- rynki na wczesnym etapie wzrostu;
- rynki o trwałym rozwoju;
- rynki dojrzałe.

W tabeli 8 zestawiono czynniki zewnętrzne (środowiskowe) i wewnętrzne (typowe dla branży ubezpieczeniowej), które potencjalnie oddziałują na każdym etapie rozwoju rynków ubezpieczeniowych. Warto zwrócić uwagę na fakt, że kiedy rynki ubezpieczeniowe wkracza-

28. N.S. Erbas, Ch.L. Sayers, *Institutional Quality, Knightian Uncertainty, and Insurability: A Cross-Country Analysis*, „IMF Working Paper” 2006, nr 06/179.

29. *Assessment on How Strengthening the Insurance Industry in Developing Countries Contributes To Economic Growth*, Final Report 2006, USAID.

Tabela 8. Czynniki decydujące o etapie rozwoju rynku ubezpieczeniowego

Etap rozwoju rynku	Typ państwa	Czynniki wpływające na rozwój rynku	
		Zewnętrzne warunki wstępne	Warunki wewnętrzne specyficzne dla branży
Nieaktywny, uśpiony (np. Afganistan, Irak)	Niestabilne politycznie	<ul style="list-style-type: none"> • stabilność polityczna • ochrona praw własności • swoboda przedsiębiorczości • poszanowanie norm prawnych • egzekwowanie wykonania umów 	<ul style="list-style-type: none"> • dobre prawo ubezpieczeniowe • silny nadzór • gromadzenie danych • zarządzanie ryzykiem na poziomie szczebla rządowego
Wczesny wzrost (np. Boliwia, Egipt, Mongolia)	Stabilne politycznie, niskie dochody	<ul style="list-style-type: none"> • ekonomia skali • stabilność gospodarcza • brak ograniczeń rynku (restrykcji rządowych) 	<ul style="list-style-type: none"> • IAIS podstawowe zasady (regulacji / nadzoru) • świadomość konsumentka ryzyka • zdolności aktuarialne • zgromadzone dane
Trwały wzrost (np. Peru, Indie, Polska)	Stabilne politycznie / dochody niższe niż średnie	<ul style="list-style-type: none"> • ekonomia skali • stopa oszczędności • rozwój sektora finansowego • egzekwowanie prawa • duża przejrzystość i efektywność otoczenia instytucjonalnego 	<ul style="list-style-type: none"> • profesjonalna edukacja • ograniczenia rynkowe • ochrona konsumentów • prywatna / publiczna współpraca sektora • etyczne zachowanie
Rynki dojrzałe (np. USA, Kanada, Europa Zachodnia)	Stabilne politycznie, wysokie dochody	<ul style="list-style-type: none"> • Ulgi podatkowe 	<ul style="list-style-type: none"> • alternatywne metody zarządzania ryzykiem i finansami • rozwinięte rynki finansowe • sekurytyzacja ryzyka

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Assessment on How Strengthening the Insurance Industry in Developing Countries Contributes To Economic Growth*, Final Report, USAID 2006.

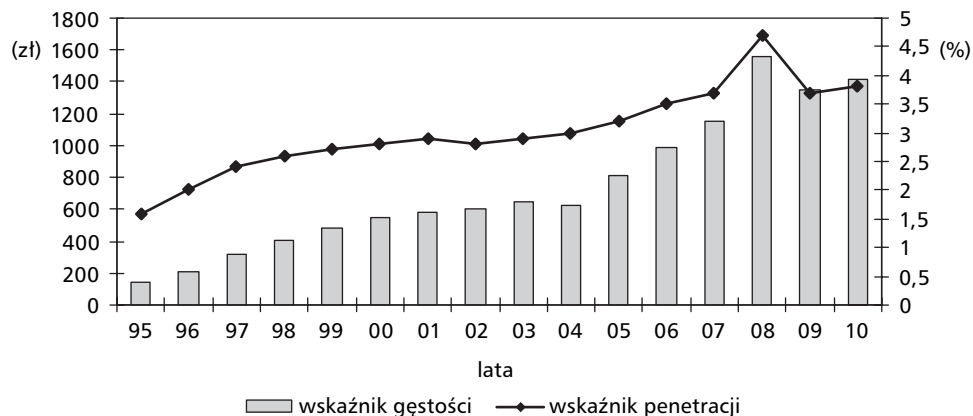
ją w etap pełnej dojrzałości, tempo wzrostu wskaźników penetracji ubezpieczeń ponownie maleje. Przedsiębiorstwa (zwłaszcza duże) decydują się na alternatywne metody zarządzania ryzykiem, tańsze niż tradycyjne ubezpieczenia. Usługi konkurencyjne wobec usług ubezpieczeniowych świadczone są chociażby w ramach przedsiębiorstw zależnych typu *captives*, które domicylowane są poza obszarem ich rynkowej aktywności w tzw. rynkach *off-shore* (głównie na Bermudach i wybranych stanach Ameryki Północnej).³⁰ Aktywność *captives* dostarcza konkurencyjnej oferty produktowej, która nie jest ujmowana w statystykach ubezpieczeniowych i wartość usług sprzedawanych przez *captives* nie jest odzwierciedlana wskaźnikami penetracji ubezpieczeń³¹.

Biorąc pod uwagę podstawowe parametry polskiego rynku ubezpieczeniowego, należy stwierdzić, że znajduje się on na etapie trwałego rozwoju. Świadczą o tym zarówno wskaźniki penetracji ubezpieczeń, jak i wskaźniki gęstości ubezpieczeń. Obydwie grupy wskaźników w latach 1995–2010 (poza rokiem 2009, który odzwierciedla wpływ globalnego kryzysu finansowego) wykazywały tendencję wzrostową (por. wykres 7). Wskaźnik penetracji

30. W 2008 roku funkcjonowało ponad 5000 przedsiębiorstw zależnych typu *captives*, które stanowiły blisko 50 proc. całkowitej liczby przedsiębiorstw ubezpieczeniowych na świecie, za J. Monkiewicz, *Międzynarodowa agenda regulacyjna w ubezpieczeniach a współczesny kryzys finansowy. Czy jesteśmy na właściwej drodze?*, [w:] *Rynki finansowo-ubezpieczeniowe w warunkach kryzysu*, red. A.Z. Nowak, S. Nowak, A. Sopoćko, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009, s. 98.

31. Według szacunków przedsiębiorstwa zależne zbierają blisko 100 mld USD składek rocznie oraz posiadają aktywa w wysokości ok. 0,5 biliona USD, por. J. Monkiewicz, op. cit., s. 98.

Wykres 7. Wskaźniki gęstości ubezpieczeń (w zł) i penetracji ubezpieczeń (w proc.) w Polsce w latach 1995–2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PUNU, KNF i GUS za lata 1995–2010.

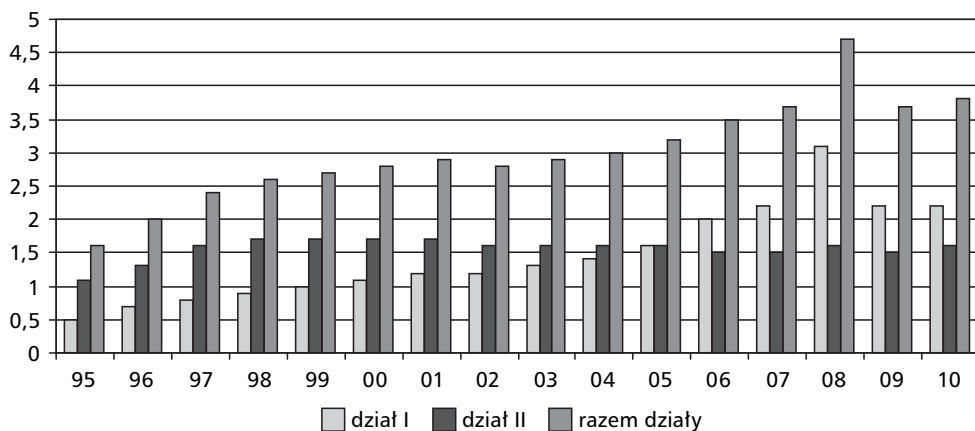
ubezpieczeń w dziale II był wyższy niż w dziale I do roku 2004. W 2005 obydwie wskaźniki się zrównały, a od roku 2006 wskaźnik penetracji w dziale I jest wyższy niż w dziale II. Podobnie zachowują się wskaźniki gęstości ubezpieczeń (wykresy 8 i 9), przy czym tempo wzrostu wskaźników gęstości działu II było bardziej stabilne niż działu I. Jak podkreśla J. Handschke, rozwój rynku ubezpieczeniowego w Polsce byłby szybszy, gdyby rząd wypracował odpowiednią politykę ubezpieczeniową, uwzględniającą powiązania sektora ubezpieczeniowego z innymi sektorami gospodarki.³²

Oceniając poziom rozwoju polskiego rynku ubezpieczeniowego, należałoby zauważyć, że zarówno po stronie podażowej, jak i po stronie popytowej rynku zaszły istotne zmiany, wywołane czynnikami instytucjonalnymi i ekonomicznymi. Sektor ubezpieczeniowy w Polsce, w ciągu ostatnich dwóch dekad, przeszedł głęboką transformację, zarówno o charakterze podmiotowo-strukturalnym, jak i ilościowym. Zmiany dotyczyły niemal wszystkich aspektów jego funkcjonowania. Wielorakie przekształcenia dokonywały się pod wpływem procesów instytucjonalnych wewnętrznych (takich jak przemiany społeczno-gospodarcze), oraz zewnętrznych, takich jak: globalizacja, deregulacja i liberalizacja. Warunki konkurencyjne na rynku ubezpieczeń w Polsce wyraźnie się poprawiły. Rynek staje się coraz bardziej efektywny. Ze struktury duopolu, na początku transformacji, zmienił swoją formę w oligopol. Pomimo tego stopień zatอมizowania podaży nadal pozostaje relatywnie niski, niższy niż w krajach UE (15), które charakteryzują się znacznie dłuższym okresem funkcjonowania zliberalizowanego rynku ubezpieczeniowego.

Zmiany po stronie popytowej rynku ubezpieczeniowego mają charakter strukturalny. W pierwszych latach transformacji większym zainteresowaniem cieszyły się ubezpieczenia *non-life*, co jest charakterystyczne dla rynków rozwijających się. Począwszy od 2006 r. przyśpiesza się więcej składek z tytułu ubezpieczeń na życie niż z tytułu ubezpieczeń majątkowych,

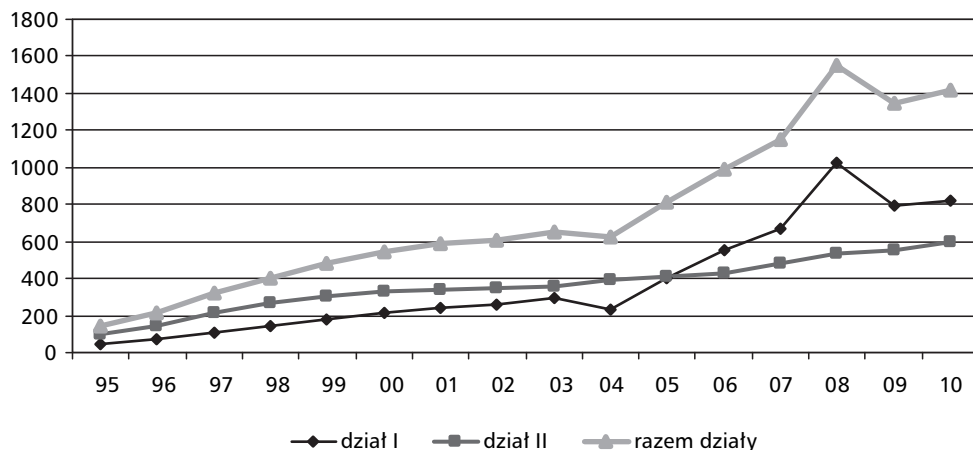
32. J. Handschke, op.cit., s. 68.

Wykres 8. Wskaźniki penetracji ubezpieczeń w Polsce według działów w latach 1995–2010 (w proc.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PUNU, KNF i GUS za lata 1995–2010.

Wykres 9. Wskaźniki gęstości ubezpieczeń w Polsce według działów w latach 1995–2010 (w zł)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PUNU, KNF i GUS za lata 1995–2010.

co jest zgodne z tendencjami na rynku światowym i europejskim. Świadczy to o rosnącej świadomości ubezpieczeniowej i rosnącej roli, jaką odgrywa sektor ubezpieczeń w mobilizowaniu oszczędności. Gospodarstwa domowe nie ograniczają konsumpcji ubezpieczeń wyłącznie do usług podstawowych, jakimi są instrumenty zabezpieczające przed ryzykiem zdarzeń losowych, lecz wykorzystują produkty ubezpieczeniowe również jako formę lokat finansowych oraz dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego. Należy podkreślić, że gospodarstwa domowe w Polsce zgłaszają obecnie coraz większy popyt na usługi finansowe, traktowane w ekonomii jako dobra luksusowe, w których swój udział mają ubezpieczenia na życie z funduszami kapitałowymi oraz inne produkty ubezpieczeniowe o charakterze oszczędnościowo-inwestycyjnym.

Zakończenie

Analiza dostępnej literatury pozwoliła zauważyć, że rynki ubezpieczeniowe poszczególnych krajów rozwijają się pod wpływem oddziaływania wielu różnych czynników, które umownie zostały podzielone na dwie grupy: ekonomiczne i pozaekonomiczne. Obydwie kategorie czynników są ważne, lecz ich znaczenie zmienia się wraz z poziomem rozwoju gospodarek narodowych. W świetle badań empirycznych, im wyższy jest poziom rozwoju gospodarczego, tym udział czynników pozaekonomicznych w rozwoju ubezpieczeń stopniowo się zmniejsza na rzecz czynników ekonomicznych. Na tej podstawie można wyprowadzić wniosek o charakterze aplikacyjnym. Ekstensywny model rozwoju rynku ubezpieczeniowego w krajach transformujących się, kształtowany czynnikami instytucjonalnymi (regulacyjno-prawnymi i politycznymi, wynikającymi z procesu transformacji ustrojowej i akcesji do UE) ustępuje miejsca modelowi rozwoju intensywnego, opartego na czynnikach makroekonomicznych. A zatem utrzymanie wysokiego tempa wzrostu ubezpieczeń w Polsce, sprzyjającego długookresowemu wzrostowi gospodarczemu, zależy będzie w dużej mierze od takich czynników jak: stabilność finansowa, wysokie i rosące dochody rozporządzielne oraz niska inflacja.

Należy jednak mieć świadomość, że w dobie globalnego kryzysu finansowego przezwyciężenie skutków którego wymaga wielu lat, czynniki makroekonomiczne nie będą sprzyjać rozwojowi ubezpieczeń. Kryzys w sferze finansów prywatnych oraz pogarszanie się wiarygodności płatniczej najbardziej zadłużonych krajów UE, takich jak: Grecja, Włochy, Hiszpania, Portugalia oraz Irlandia będzie mieć negatywne konsekwencje także dla branży ubezpieczeniowej. Niska wiarygodność płatnicza większości państw na świecie staje się jedną z ważnych przyczyn ogromnej zmienności i rozchwiania na niemal wszystkich rynkach finansowych. W wyniku tego sektor ubezpieczeniowy jest aktualnie bardziej narażony na ryzyko rynkowe niż na ryzyko związane z prowadzeniem klasycznej działalności ubezpieczeniowej (ryzyko szkód katastroficznych, wyższych kosztów, miękkich rynków).

Z powodu obniżania się wiarygodności kredytowej dłużników, zarówno prywatnych jak i publicznych, rośnie ryzyko praktycznie we wszystkich rodzajach inwestycji, a zwłaszcza inwestycji w papiery dłużne, których udział w portfelach inwestycyjnych ubezpieczycieli jest dominujący. Szczególnie poważne problemy niesie eskalacja kryzysu zadłużeniowego na takie kraje jak Hiszpania i Włochy, których poważne trudności w obsłudze zadłużenia publicznego rodzić mogą znacznie większe i bardziej nieprzewidywalne konsekwencje niż niewypłacalność Grecji. Rozwój sytuacji kryzysowej w sferze finansowej pogarsza również perspektywy wzrostu gospodarczego i zatrudnienia w sferze realnej gospodarki. Instytucje międzynarodowe, takie jak Bank Światowy czy Międzynarodowy Fundusz Walutowy, przewidują na rok 2012 spowolnienie gospodarcze na świecie, które dotknie wszystkie kraje, a kraje słabiej rozwinięte może dotknąć mocniej niż kryzys finansowy z roku 2008. W obliczu problemów zadłużeniowych oraz globalnej recesji gospodarczej dalszy rozwój rynków ubezpieczeniowych w najbliższym okresie może być znacznie utrudniony.

Wykaz źródeł

- Ancyparowicz G., *Szkice z dziejów ubezpieczeń*, Warszawa 2003.
- Arena M., *Does Insurance Market Activity Promote Economic Growth? A Cross-Country Study for Industrialized and Developing Countries*, Raport the World Bank 2006, WPS4098.
- Assessment on How Strengthening the Insurance Industry in Developing Countries Contributes To Economic Growth*, Final Report, USAID 2006.
- Babbel D., *The Price Elasticity of Demand for Whole Life Insurance*, „Journal of Finance” 1985, No. 40(1).
- Banasiński A., *Ubezpieczenia gospodarcze*, Poltext, Warszawa 1996.
- Beck T., Webb I., *Economic, Demographic, and Institutional Determinants of Life Insurance Consumption Across Countries*, „World Bank Economic Review” 2003, No. 17(1).
- Browne M.J., Kim K., *An International Analysis of Life Insurance Demand*, „The Journal of Risk and Insurance” 1993, No. 60(4).
- Carmichael J., Pomerleano M., *The Development and Regulation of Non-Bank Financial Institutions*, World Bank, Washington 2002.
- Chui A.C., Kwok C.C., *Cultural practices and life insurance consumption: An international analysis using GLOBE scores*, „Journal of Multinational Financial Management” 2009, No. 19(2).
- Chui A.C., Kwok C.C., *National Culture and Life Insurance Consumption*, „Journal of International Business Studies” 2008, No. 39(1).
- Enz R., *The S-curve Relation Between Per-Capita Income and Insurance Penetration*, „The Geneva Papers and Insurance” 2000, No. 25(3), s. 396–406.
- Erbas N.S., Sayers Ch.L., *Institutional Quality, Knightian Uncertainty, and Insurability: A Cross-Country Analysis*, „IMF Working Paper” 2006, nr 06/179, dostępny na: www.imf.org.
- European Insurance in Figures*, CEA.
- European Insurance – Key facts, 21 sep 2011 – Statistical publication*.
- Handschke J., *Polskie doświadczenie w formowaniu i rozwoju rynku ubezpieczeń – wybrane aspekty*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2009, nr 3.
- Hussels S., Ward D., Zurbruegg R., *Stimulating the demand for insurance*, „Risk Management and Insurance Review” 2005, No. 8(2).
- La Porta R., Lopez-de-Silanes F., Shleifer A., Vishny R., *Law and Finance*, „Journal of Political Economy” 1998, No. 106.
- Levine R., *Bank-Based or Market-Based Financial Systems: Which is Better?*, „William Davidson Working Paper” 2002, No. 442.
- Levine R., *Law, Finance, and Economic Growth*, „Journal of Financial Intermediation” 1999, No. 8(12).
- Levine R., *The Legal Environment, Banks, and Long-Run Economic Growth*, „Journal of Money, Credit and Banking” 1998, No. 30(3).
- Lewis F.D., *Dependants and the Demand for Life Insurance*, „American Economic Review” 1989, No. 79(3).
- Li D., Moshirian F., Nguyen P., Wee T., *The Demand for Life Insurance in OECD Countries*, „Journal of Risk and Insurance” 2007, No. 74(3).
- Monkiewicz J., *Międzynarodowa agenda regulacyjna w ubezpieczeniach a współczesny kryzys finansowy. Czy jesteśmy na właściwej drodze?*, [w:] *Rynki finansowo-ubezpieczeniowe w warunkach*

kryzysu, red. A.Z. Nowak, S. Nowak, A. Sopoćko, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009.

Monkiewicz J., *Regulacje działalności ubezpieczeniowej*, [w:] *Ubezpieczenia. Podręcznik akademicki*, red. J. Handschke, J. Monkiewicz, Poltext, Warszawa 2010.

Outreville F.J., *The Economic Significance of Insurance Markets in Developing Countries*, „The Journal of Risk and Insurance” 1990, No. 57(3).

Outreville F.J., *The Relationship Between Insurance Growth and Economic Development: 80 Empirical Papers for a Review of the Literature*, „Working Paper” 2011, No.12.

Outreville F.J., *Life Insurance Markets in Developing Countries*, „The Journal of Risk and Insurance” 1996, No. 63(2).

Park S.C., Lemaire J., *The Impact of Culture on the Demand for Non-Life Insurance*, University of Pennsylvania, „Wharton School Working Paper IRM” 2011, No. 2.

Raport CEA, *Insurance: a unique sector. Why insurers differ from banks, 2010*.

Sangowski T., *Rozwój ubezpieczeń na świecie i w Polsce*, [w:] *Ubezpieczenia gospodarcze*, red. T. Sangowski, Poltext, Warszawa 1998.

Schich S., *Insurance Companies and the Financial Crisis*, „Financial Market Trends” 2009, nr 2, OECD Journal.

Skipper H.D., Klein R.W., *Insurance Regulation In the Public Interest: the Path Towards Solvet, Competitive Markets*, Centre for Risk Management and Insurance Research, Georgia State University, Atlanta 1999.

Skipper H.D., Kwon W.J., *Risk Management and Insurance: Perspectives in a Global Economy*, Oxford: Blackwell Publishing Ltd. 2007.

Słownik języka polskiego, red. M. Szymczak, PWN, Warszawa 1993.

Ward D., Zurbrugg, R., *Law, politics and life insurance consumption in Asia*, „Geneva Papers on Risk and Insurance” 2002, No. 27(3).

Zheng W., Liu Y., Deng Y., *New Paradigm for International Insurance Comparison With an Application to Comparison of Seven Insurance Markets*, „The Geneva Association/Its Research Awards Partnership” 2008.

Economic and institutional factors behind the growth of insurance – Summary

A relatively fast growth of the insurance sector observed over the last decades, both globally and in Poland, makes one reflect on the factors behind this growth. This paper discusses the most important economic and non-economic factors. Both groups of factors are important, but their significance changes depending on the level of national economies' development.

In highly developed countries, the participation of non-economic factors is gradually disappearing in favour of economic ones, which play a more active role in boosting the grow of insurance. The final part of the article draws reader's attention also to the level of development of the Polish insurance market and factors which contribute to its growth. The paper sums up theoretical views and empirical studies presented both in Polish and English language academic literature.

TERESA H. BEDNARCZYK – jest adiunktem w Katedrze Bankowości, w Instytucie Ekonomii i Finansów Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.